

Spesialavhandlingen

Fagområde: Dogmehist./Kirkehist.

EN VURDERING AV DOGMET OM DEN FØRSTEFØDTE MENIGHET
INNEN LÆSTADIANISMEN MED HENSLIK PÅ BREVBOKEN AV 1966.

ODD-BJARNE BRUUN

INNHOILDSFORTEGNELSE.

- I: INNLEDNING s.1.
II: FØRSTEFØDTDOGNET: INNHOIL, UTVIKLING, PROBLEM. S. 3.
III: FØRSTEFØDTBEGREPET SOM GRUNNLAG FOR MENIGHETSSTRUKTUREN, s.20.

I. INNLEDNING:

I den følgende framstilling er det ikke først og fremst av interesse og bare undersøke bruken eller oppkomst og utvikling av et dogme innen en bevegelse. Det er selvsagt viktig å ha dette klart for seg som bakgrunn for det vi vil undersøke. Men det vi spesielt vil beskjeftige oss med i denne oppgaven er å vurdere dette bestemte menighetssyn i en større dogmehistorisk sammenheng. Er det en bestemt kirketanke som avspeiler seg her, og som kanskje har paralleller i kirkehistorien forøvrig.

Siden det er en bestemt fraksjon innen læstadianismen som skal undersøkes, er det nødvendig helt innledningsvis å gi en kort skisse av læstadianismen som bevegelse. Vi må med en gang slå fast at læstadianismen ikke er noen død bevegelse som er glidd inn i kirkehistorien som en interessant levning på Nordkalotten. Den lever i vår kirke i dag. Vekkelsen oppstod omkring presten Lars Levi Læstadius i karesuando ved midten av forrige århundre. Den utbredde seg som en stormvind over hele Nordkalotten, "det var en ild Gud tente ved ham", er det blitt sagt.¹⁾ Den læstadianske vekkelse utbredde seg forruten til Sverige, Norge og Finland også til Estland, Russland og ikke minst Amerika. Antallet over læstadianske kristne er vanskelig å få tak i fordi de ikke fører fortegnelse over sine medlemmer. Dette kommer av at det er en innomkirkelig bevegelse. Allikevel ble det i 1952 utarbeidet en oversikt over antallet læstadianere² I Finland ble det anslått å være ca 250 000, I Sverige ca 20 000, I Norge ca 18 000 og i USA ca 300 000.

De religiøse, sosiale og kulturelle forhold var elendige i det samfunn og blant det folk hvor vekkelsen oppstod.³⁾ Derfor var det et eneste sukk etter frigjørelse fra uvitenhet, råhet, drikk og fattigdom, og det skulle snart vise seg at der hvor vekkelsen utbredte seg ble alle disse forhold radikalt forandret til det bedre.

Fordi læstadianismen som retning har en bestemt oppbygning som ordnet organisasjon har den i hovedtrekk beholdt sitt særpreg gjennom skiftende tider og strømninger. Dette skyldes også en intens bestrebelse på å holde seg til den "opprinnelige lære". Det finnes visse hovedtrekk som overleveres fra generasjon til generasjon og som er nedarvet fra Læstadius selv. Det er f.eks. synet på fornyelsen, forholdet til den offisielle kirke, det strenge menighets-synet og ikke minst den vekten som blir lagt på det private skriftemålet.

Men tross enheten i disse hovedtingene har ikke bevegelsen kunnet unngå splittelse. Årsaken til denne er først og fremst det såkalte dogmet om den førstefødte menighet. Dette dogmet ble først tatt i bruk av den kjente lekmannen Johan Raattamaa som blir regnet for å være den fremste viderefører av læren til Læstadius. De som bifaller denne læren om den førstefødte menighet kaller seg naturlig nok for "førstefødte".

Når vi skal vurdere dette dogmet vil vi gjøre det på grunnlag av et begrenset historisk materiale med brevboken av 1966 som primærkilde. Som det kommer til uttrykk i fortalen til brevboken, så inneholder den "vårt tidsroms eldste sendebrev til spredtboende i Lappmarken, Finnland, Sverige og Norge".⁴⁾ Dette for at de etterkommende slekter også skulle få høre om "denne åndelige bevegelses sannferdige beretninger".⁵⁾ Når brevboken er valgt som kilde er det fordi den gir uttrykk for den læretradisjon som denne retningen innen læstadianismen står for og som går tilbake til Raattamaa og de eldste. Her kommer også deres menighetssyn klart fram.

Det er menighetsbegrepet som her er av interesse. Vi er interessert i å vite hvordan dette er å forstå på bakgrunn av Luthersk-pietistisk kirketenkning. Den betydningsmessige utvikling av førstefødtbegrepet fra dets eskjatologiske betydning til den ene og god-

tatte læstadianergruppe, slik det kommer til uttrykk i brevboken, har forskningen vært mye opptatt av.⁶⁾ Men med utgangspunkt i de problemer og problemstillinger angående førstefødtbegrepets utvikling, kunne det være interessant å se om en bestemt type kirketanke avspeiler seg som en følge av denne utvikling. Det er også viktig å undersøke hvorledes dogmet om den førstefødte menighet henger sammen med det noe spesielle kirkehistoriesynet som kommer til uttrykk i brevboken, dvs. at det tre ganger har vært sann kristendom gjennom kirkens historie. Typiske og viktige innslag fra luthersk teologi er ikke til å ta feil av, og det er interessant å se hvorledes disse har vært med på å befeste deres menighetssyn og struktur.

II FØRSTEFØDTDOGMET: INNHOLD, UTVIKLING OG PROBLEM.

"Likeså vil jeg svare på spørsmålet ditt, hvor de førstefødte er. De er i vårt tidsrom født med smerte i Sveriges lappmark, og derfra, fra den hjord som i den levende tro, er det blitt sendt predikanter til Norge, Finnland, Sverige og Amerika, enskjønt først er predikantene blitt sendt fra lappmarken til Muonio og Pajala menighet. Disse har da den gode hyrde Jesus ført inn i det felles fårehus, til de førstefødtes forsamling og menighet, som er oppskrevet i himmelen. Vi sier ikke at de eldre kristne er bedre enn de yngre, men i den rette menighet er kun de som er i Åndens enhet med de førstefødtes menighet, og som ikke bryr seg om nogen nylig oppstått flokks fordømmelser...."1)

Denne uttalelsen stammer fra J. Raattamaa og er et svar som han gir på et spørsmål om hvor de førstefødte er, etter at det i 1880-årene hadde oppstått strid om forståelsen av dette menighetsbegrepet i Amerika. Johan Raattamaa var den som gav bevegelsen et dogmatisk grunnlag, og det var han som først tok i bruk uttrykket "den førstefødte menighet". Selve tanken om den førstefødte menighet er hentet fra Hebr 12,22-23: "Men I er kommet til Sions berg og

den levende Guds stad, det himmelske Jerusalem og til englenes mange tusener, til høytidsskaren og menigheten av de førstefødte, som er oppskrevet i himmelen."

Selve begrepet er altså ikke fra Læstadius selv, men vi kan nokså snart se at innholdet i hans menighetsforståelse ble videreført av Raattamaa, og da kanalisert gjennom dogmet om den førstefødte menighet. Det er klart blitt påvist hvordan det læstadianske menighetsbegrep fra begynnelsen av er noe spesielt.²⁾ Læstadius fremhever sterkt hvordan de kristne gjennom sin gjenfødelse kommer i besittelse av Ånden. Dette gir dem makt til å "løse og binde" i de kristnes fellesskap.³⁾ Embetsoppfatningen til Læstadius blir så en følge av dette. Når han gav alle kristne (læstadianske) apell om å bruke nøklemakten framtrer disse da som åndelige embetsbærere ved siden av det regulære presteskapet. Hans ecclesiolistiske⁴⁾ anliggender kommer fram ved hans måte å tale om disse tingene på, ved de bilder, liknelser og uttrykk som han anvender i sin forkynnelse. De redde fuglene som kan fly til sine gjemmesteder imellom vintreets grener, "Sions berg" og "Fårehuset" er bilder som ofte brukes både hos Læstadius selv og i den læstadianske læretradisjon som et bilde på den rette menigheten.⁵⁾

Vi kan med sikkerhet slutte at Læstadius's etterfølger Johan Raattamaa var kjent med menighetssynet til Læstadius når han tok i bruk uttrykket " -den førstefødte" menighet og gjorde et dogme av det. Raattamaa hadde vel neppe tenkt å lage et dogme av det, men han tok det i bruk for å bilegge de nevnte stridigheter som oppstod i Amerika i 1880-årene. For å streke under sin egen autoritet som eldste og leder for menigheten kalte han seg da for "førstefødt".⁶⁾

Raattamaa understreker at den førstefødte menighet er den rette menighet. "En er Kristus og en er menigheten, og den førstefødte menighet er den rette menighet hvortil vi alle er samlet".⁷⁾ Og det som gjør den til den rette menighet er at den er betrodd

himmelrikets nøkler. Den har makten til å løse og binde synder, oppløse og lukke til.⁸⁾ Når den førstefødte menighet skal karakteriseres brukes uttrykket "fårehuset" svært ofte. "Fårehuset er felles for alle kristne som er delaktige av Guds nåde og syndenes forlatelse i Kristus, og som er døpt med den hellige Ånd og ild, da de som angrende har erkjent lidelsens delaktighet og oppstandelsens kraft og fremdeles føler det." Et annet uttrykk som også brukes synonymt til den førstefødte menighet er "Faderhuset", hvor fortapte sønner og døtre får komme tilbake. "Til denne menighet er da mennesker ved døren, den Herre Jesus, kommet inn fra vesten, østen, Norden og Syden,....¹⁰⁾ Likeså er ordet "vingården" et yndet uttrykk for å beskrive menigheten, først hos Læstadius og siden i førstefødttradisjonen. At den førstefødte menighet tenkes som en avgrenset størrelse viser talen om gjerdet som omgir vingården. "Derfor, I vektere i de førstefødtes menighet, befest vingårdsgjerdet.... osv." ¹¹⁾

Det er blitt påvist at førstefødtbegrepet i begynnelsen av vekkelsen hadde en eskjatologisk betydning framfor å være en avgrenset størrelse i tid og rom.¹²⁾ Uttrykk som stadig går igjen i brevboken som "Herrens Sion", "Sions datter", "den levende Guds stad", har en eskjatologisk klang. Vi slutter oss her til den påstanden om at førstefødtbegrepet er kommet inn i læstadianismen via Skriftens tale om Sion og Herrens stad. I Hebr. 12,23 står disse ordene nemlig som synonymer til "det himmelske Jerusalem".¹³⁾ Her med klar eskjatologisk betydning. At denne eskjatologiske betydning har levd videre hos Raattamaaa er nokså sannsynlig ¹⁴⁾.

Men samtidig som den eskjatologiske forståelse står fast er det også andre nyanser med i spillet. Det tales f.eks. mye om at vekkelsens folk (læstadianerne) er kommet til denne menigheten.¹⁵⁾ Dermed knyttes menighetsforståelsen til en konkret vekkelse og får sin legitimitet av at den står i en bestemt tradisjon.¹⁶⁾ Det kan da se ut som om den førstefødte menighet er i ferd med å bli en av-

grenset størrelse, og dermed reduseres begrepets eskjatologiske karakter. Av disse iakttagelser har læstadianerforskeren Brännström trukket den slutning at det er to utviklingslinjer som løper sammen i begrepet den førstefødte menighet.¹⁷⁾ En eldre og en yngre tradisjon. Den eldste begrunnes ut fra hebreerbrevets ord om den rette menighet gjennom alle tider og den har en eskjatologisk forståelse. Den yngre tradisjon betoner de førstefødte lik de som er kommet med i den læstadianske vekkelser og som ble formidlere av denne vekkelser.¹⁸⁾ Vi ser altså at det har foregått ei utvikling som har ført til en betydelig innsnevring av læren om den førstefødte menighet. Vi skal også se at det var denne sistnevnte forståelse som skulle komme til å prege den læstadianske lære om den førstefødte menighet.

Når det skal gjøres nærmere rede for hva denne avgrensning består i, så brukes det visse uttrykk og bilder i brevboken som stadig gjentar seg. Vi har såvidt berørt ordet "fårehuset". Men et annet hyppig brukt uttrykk i denne sammenhengen er "Vingården" eller "Herrens Vingård og Vingårdsgjerdet".¹⁹⁾ Brevene i brevboken adresseres ofte til brødre og søstre i Herrens vingård eller "trofaste arbeidere i Herrens vingård". Uttrykkene betegner et avgrenset område og at den førstefødte menighet er en avgrenset størrelse. Som et attributt til talen om vingården har vi i samme sammenheng "vingårdsgjerdet" eller "vingårdens stengsel".²⁰⁾ Kjennetegnene på de som er innenfor "gjerdet" i denne menighet er at de lever i den læren som de har fra Læstadius og som kanaliseres videre gjennom den førstefødte menighet. Videre er hensikten med "vingårdsgjerdet" eller "vingårdens stengsel" å trekke grenser for og å beskytte den levende tro:²¹⁾ "Dersom det opbyggede gjerde omkring vingården blir grissent, så kommer svineflokkene inn for å grave og trække ned i Guds åker. Et av de viktigste kjennetegnene på den førstefødte menighet er samholdet, enigheten og den innbyrdes kjærlighet til hverandre.

Derfor er det så viktig at ikke utenforstående får bryte inn å forstyrre enigheten, og likeså at partisinnede "som har felles Ånd med verden" skal få ødelegge. Menigheten beskyttes ved hjelp av nøklemakten som er gitt til den førstefødte menighet.²²⁾ Det kan se ut som om Raattamaa har gått helt bort fra den eskjatologiske forståelse av menighetsbegrepet og at han har gitt rom for en ekklesiolistisk forståelse i hans tale om vingårdsgjerdet når han oppfordrer lederne om å bevokte gjerdet. Til dette er det å bemerke at Raattamaa også har hatt et pedagogisk siktemål i sin lære om menigheten for å holde sammen de ulike menigheter på forskjellige plasser i svensk lappmark.²³⁾

Ved århundreskiftet og rett før Raattamaa's død er det ingen tvil om at den opprinnelige og eskjatologiske forståelse av førstefødtbegrepet er helt fortrenget. Nå regner man med at menigheten er en konkret og avgrenset størrelse i forhold til andre grupper. Dette skulle føre med seg mye strid og splittelse. Så lenge Raattamaa selv levde bevartes enigheten sånn nogenlunde, men etter hans død ved århundreskiftet var ikke splittelsen til å unngå. Og det var nettopp på grunn av førstefødtogmet og de som bifalt dette.

Ved århundreskiftet ble så "de førstefødtes styrelse" dannet i Gällivarre i Nord Sverige. Det var viktig at enhver som sluttet seg til bevegelsen måtte være lydige mot ledelsen i Gällivarre, ellers ble de stengt ute fra menigheten og fordømt for villfarelse.²⁶⁾

Den førstefødte menighet med dens avgrensning er altså "vårt tidsroms rette Kristi menighet".²⁷⁾ Som en følge av dette læres det da at den levende kristendom kun finnes i denne menigheten.²⁸⁾

Vi har kort sett hvordan læren om den førstefødte menighet har utviklet seg til den ene og godtatte læstadianergruppe med "den saliggjørende lære"²⁹⁾ som ledes fra svensk lappmark. Det kunne være av interesse å se litt på hvilke faktorer som har påvirket utviklingen i denne retningen til denne ene og sanne menighet.

Omkring 1860 foregikk det ei utvandring til Amerika fra Nordkalotten. Av disse utvandrerne var det mange som tilhørte den læstadianske vekkelse. Da de kom over dit sluttet de seg til den Skandinaviske-evangeliske-Lutherske menighet der de slo seg ned. Men så kom de læstadianerkristne i konflikt med presten for denne menighet om nådens orden. Dette fører så til at de danner en egen menighet og får sin hyrde fra Norge.³⁰⁾ Da er det også at forholdet til den førstefødte menighet som ledes fra svensk lappmark kommer i fokus. I det hele tatt dreier problemet seg om lydigheten under den førstefødte menighet. Den nye menighet av læstadianere som var dannet var nærmest etter et kongregasjonalistisk mønster, dvs. med vekt på den enkelte lokale menighets rett til å anvende løse-og binde-nøkkelen uavhengig av ledelsen i Europa eller om eldste og predikanten var godtatt av ledelsen i Gällivare.³¹⁾ Som en følge av dette oppstår det så konflikter. Utgangspunktet for læren om den førstefødte menighet var at Guds menighet bare er en fordi det bare er ett "fårehus". Alle som slutter seg til den læstadianske bevegelse må da slutte seg til den førstefødte menighet. For i ethvert tidsrom er menigheten bare en liksom Kristus er en. Av dette følger da at en ikke kan tale om flere førstefødte menigheter.³²⁾ Dette er da det alvorlige og anfektende problem i Amerika. Det dreide seg om lydigheten under ledelsen og de eldste i svensk lappmark eller en uavhengig og egen menighet i Amerika.³³⁾ Igjen er det to prinsipper som bryter mot hverandre. Det ene prinsipp som hevdes av Raattamaa om den kristne gruppens rett til å anordne binde-og løsenøkkelen, og det andre prinsipp om at den førstefødte menighet er en eskjatologisk størrelse som er udelelig. Av de brev som ble utvekslet mellom ledelsen i svensk lappmark og menigheten i Amerika i de kritiske årene 1877-1878 framgår det klart at Raattamaa ser med skepsis på issoleringstendensen i menigheten der. Han advarer på det sterkeste mot sektvesen og partidannelse og formaner på det sterkeste om forlik.³⁴⁾

Til slutt lykkes det å få forlik og menigheten i Amerika underordner seg ledelsen i svensk lappmark. Dermed er den førstefødte menighet en avgrenset størrelse i tid og rom som formidler den levende og sanne kristendom.³⁵⁾

Vi har nå sett hvordan 2 prinsipper står mot hverandre og hvordan det ene seirer. At denne brytningen fant sted nettopp i Amerika var fordi det der ikke fantes noen etablert kirke som vekkelsen kunne kanaliseres gjennom slik som på Nordkalotten. Det var ikke tilstrekkelig å tale om den førstefødte menighet i "kanaans språk" og med eskjatologiske vendinger, men det ble spurt etter hvordan og hvor denne menighet fikk sitt synlige nedslag, dens strukturer, avgrensning og forholdet til modermenigheten i lappmarken. Det menighetssyn som ble resultatet etter den utviklingen vi har sett på står fast i dag som dengang: At den menighet som i en tidsperiode først blir vakt til rett kristentro er den førstefødte menighet.

Etter Raattamaa's død var det læren om den førstefødte menighet som kom til å splitte den læstadianske vekkelse. Det kom til en spaltning i 2 hovedgrupper hvorav den ene utgjorde den førstefødte menighet. Den andre hovedgruppen utgjorde flere partier, men alle partier hadde det til felles å forkaste læren om den førstefødte menighet.³⁷⁾ Av den sistnevnte hovedgruppen er det den såkalte "Lyngen-læstadianske" forsamling som er den mest kjente. De tok sterkt avstand fra en del fundamentale lærepunkter i den førstefødte menighet.³⁸⁾

Det kan heller ikke benektes at det samme menighetssyn som har forårsaket slik splittelse innen læstadianismen også har styrket den førstefødte menighet. Den sterke betoningen av enheten og samholdet mellom de sanne kristne har nok vært med å medvirke til dette. De troende oppfordres på det sterkeste å holde sammen i den

førstefødte menighet.³⁹⁾ Det er en inderlig og sterk oppfordring om å forbli i den menighet hvor de har fått liv og føde.⁴⁰⁾ På den måten bevares den "opprinnelige lære" som de hadde fra Læstadius og Raattamaa. Kampen mot sekterisme og partivesen har vært med på å bevare enheten innad i menigheten. Læren om saliggjørelsens ord var normen for hva sann kristendom skulle vurderes ut fra. Binde- nøkkelen bruktes til å holde borte slike med sekteriske tendenser, eller eventuelle inntrengere i den sanne menighet.⁴¹⁾

Etter at vi ganske kort har skissert innholdet og utviklinga av førstefødt dogmet, sitter vi igjen med en menighetsforståelse som i korthet går ut på at den rette menighet eller kirke er forsamlingen av de gjenfødte. Og da gjenfødelse i betydning av en indre forvandling hvor en bestemt nådens orden er gjennomløpt.⁴²⁾ Det er mennesker med felles åndelig erfaring og med en felles oppfatning av hva sann kristendom er som utgjør en bestemt sammenslutning i den offisielle eller etablerte kirke. (Ecclesiola^a in Ecclesia) Som vi har sett er det denne indre kjernen som utgjør den egentlige og sanne kirke.

Av det foregående følger også en ny helhetsforståelse av synet på kirkehistorien. Dette synet går ut på at sann kristendom har vanskelig for å bli bevart ren lenge og at den gjennom forskjellige epoker kommer til syne i vekkesbevegelsene i kirken. Dette kommer klart fram forskjellige steder i brevboken: "Den levende kristendom er først født i Sveriges lappmark."⁴³⁾ Med "først født" menes utvilsomt den levende kristendommen i de siste tider. Her er det tale om en ny start for den levende kristendom som er en fortsettelse av den apostoliske tids kristendom. "Eders kristendom og vår er lik den apostoliske tids kristendom, som er kommet til de førstefødtes menighet"....⁴⁴⁾ I en fortale til ei reiseberetning som vi finner i brevboken og som er skrevet etter 1946 kommer sammenhengen mellom den førstefødte menighet og den apostoliske tids kristendom klart fram: "Liksom det under den apostoliske tid, var Jerusalem som var den plass, som den levende

kristendom først blev født,.... så har under denne besøkelsestid, Sveriges lappmark vært den plass som kristendommen har blitt født, og derifra har den utbredt seg, gjennom en rett bibelsk utsendingsvirksomhet til øst, vest, sør og nord.... Liksom forsamlingens eldste under apostlernes tid samledes i Jerusalem for å ransake og prøve kristendommens arbeide, og holde omsorg for kristendommen i hele dens vidde, så har under vår tid kristendommens eldste og deres etterkommere i Svenske lappmarken våket med faderlig omsorg for kristendommen og utsendt sendemenn til alle de steder som har hatt behov for hjelp."⁴⁵⁾

Tanken om at den levende menighet og den sanne kristendom har framtrådt epokevis i kirkehistorien, kommer klart fram i et minneskrift i slutten av brevboken. Det er et minneskrift over fram-tredende læstadianske ledere og eldste som er avgått ved døden.⁴⁶⁾ Før forfatteren av dette minneskriftet⁴⁷⁾ tar for seg bestemte personer, så tar han innledningsvis utgangspunkt i Hebr. 1,1, hvordan Guds løfter til fedrene gikk i oppfyllelse i Sønnen. Så skildrer han hvordan "Sønnens tale og prediken" etter Kristi himmelfartsdag gikk ut fra Jerusalem ved apostlene og deres medarbeidere, først til Israels folk, og deretter til hedningefolkene. Så fortsetter han med den nye pakts gudstjeneste som begynte etter at Kristus hadde stiftet NT's kirke og menighet. "Den åndelige husholdning på jorda ble holdt ved like så lenge kristendommen⁴⁸⁾ var levende og lærdommen holdtes ren. Men sjelefienden forårsaket allerede tidlig splittelse og tvedrakt i kristenheten, og kristendommen kom på mange steder i forfall og dødhet. Men til andre tider og steder oppvakte Gud særlig utvalgte redskaper, som ved Guds ord, og i den Hellige Ånds kraft tente nytt lys,.... Etter at Johannes Hus i Böhmen og Martin Luther i Tyskland i sin tid åpenbarte pavedømmets mørke som ruget over kristenheten i Middelalderen, ble der nytt lys tent med vekkelser og gjenfødelse i mange land og steder i Europa, også i de nordiske land ved forskjellige Guds redskaper såsom brødremenigheten og Brorson...Olaus Petri - Hans Nilsen Hauge. Men også disse vekkelser har mange steder etter som tiden har gått kommet i forfall og dødhet." Tanken videre er den at den læstadianske kristendom er formidler av den levednde og apostoliske kristendom.⁴⁹⁾ Denne forståelse er ikke ny innen læstadianismen, men den stammer fra Læstadius' syn på kirkens utvikling.

Denne tankegangen kan skisseres som i det følgende: Peter var den første som fikk himmelrikets nøkler og ved ham ble den kristne

menighet dannet.⁵⁰⁾ Denne holdt seg da levende og bar gode frukter fram til Augustin. Men så kom det store frafallet med pavekirken som "gled ut i nådetyveri". Dermed ble himmelrikets nøkler tatt fra menigheten. Men så ble menigheten igjen gjenreist ved Luther. Luther skilte ugresset fra hveten, men i tidernes løp er den himmelske sæd atter blitt blandet sammen med ugress og menneske-lære, og av den årsak kan den ikke bære frukt.⁵¹⁾ Dermed ble himmelrikets nøkler tatt fra menigheten og det åndelige mørket preget lenge kirken, men enkelte vekkelser og pietistiske ledere som f.eks. Spenerb blir trukket fram som eksempel på at den sanne kristendom dukket opp med visse mellomrom.⁵²⁾ Men nå i de siste tider er det den læstadianske menighet som er den sanne menighet og som har mottatt nøklemakten for å lukke opp for enhver som iflg. Læstadius har "rett anger og samvittighetens skrekk over sine synder."⁵³⁾

Av dette framgår det at det har vært sann kristendom tre ganger, i aposteltiden, ved reformasjonen og i de siste tider ved den læstadianske vekkelser i den førstefødte menighet. Tankegangen er den at gjennom hele kirkens historie går det en indre og sann menighet som periodevis slår ut i vekkelserbevegelsene. Denne tanken finnes hos Læstadius og Raattamaa når de sier at den første troende menighet i den enkelte epoke står som "moder og redet" for menigheten som dannes rundt omkring. Det går en suksesjonslinje helt tilbake til apostelmenigheten på denne måten. Men dermed angis også en fortsatt suksesjonslinje framover, og den førstefødte menighet er "moderen" og "redet".⁵⁴⁾ Vi ser altså at det er en sammenheng mellom det vi tidligere har sagt om den førstefødte menighet og synet på kirkehistorien (3 ganger vært sann kristendom).

Men når dette er sagt bør vi også være klar over at denne tankegangen ikke er typisk læstadiansk. Vi vil plassere den innenfor pietistisk tenkning. Tanken er den at det alltid er den indre gjenfødte gruppen som er bærer av den sanne kristendom.

Denne tankegangen ligger nær opp til den som vi finner hos radikalpietisten Gottfried Arnold (d. 1714). I sin "Ketzerhistorie" tar han utgangspunkt i urkirken og gjør urkirkens menighet til mønster og ideal for all sann kristendom.⁵⁵⁾ Den Hellige Ånd, som den som styrer menigheten, blir sterkt betont. Her i urkirken var Åndens frihet og ikke tvang, og menigheten formet seg ut fra det indre fellesskap av troende.⁵⁶⁾ Videre betoner han sterkt lidelsen og forfølgelsen av de sanne troende i kirkens første tid, særlig de første 2 århundrer.⁵⁷⁾ Men så kommer det store vendepunktet i det 2. århundre når hierarkiet vokser fram og biskoppene begynner å

hevde sin egen autoritet. Gradvis begynner så forfallshistorien, utvikler seg i det 3. århundre og når sitt høydepunkt i det 4. århundre. Under Konstantin hadde Kirken fått "staten som maktmiddel i sin hand". Dette var stikk i strid med Arnolds oppfatning av den sanne kirkes egenskaper og kår i verden. For den sanne kirke var uten verdslig makt. Arnold mener derfor at forfallet skyldes forbindelsen mellom Kirken og Staten.⁵⁹⁾

Så kommer reformasjonen. Den blir også bedømt ut fra urkirken av Arnold. For Arnold betyr den at preken og gudstjeneste atter får en ny start etter frafallet. Men så går det ikke lang tid før også denne blir institusjonalisert.⁶⁰⁾ Han mente nok at man i begynnelsen av reformasjonen holdt urkirken for å være det forbilledlige, men reformasjonen klarte ikke å virkeliggjøre denne tanken.⁶¹⁾ "Es ist vielmehr so, dass der Anfang der Reformation schon wieder in einen beginnenden Verfall hineingezogen ist."⁶²⁾ Arnold berømmer nok Luther for hans innsats med å fornye menigheten, men for Arnold er hovedsaken at livet til den enkelte skal forandres. Derfor hevdet han at de fleste ble stående ved det ytre. I bunn og grunn dannet det seg ikke noen ny menighet, men det fantes bare enkeltindivider som vendte om og tok vare på den sanne kristendom.⁶³⁾

For Arnold er det bare en eneste utvei for den sanne kristendom. Det er separasjon. Den består i å avsondre seg og skille lag med den "urene verden". Dette standpunkt belegger han ut fra 2.Kor.6,17.⁶⁴⁾ Han hevder at kirkehistorien nettopp har sitt mål i seperatisme, men dette er ikke ensbetydende med at det fører til sektdannelse. For som han sier: "Die wahren Separatisten fangen keine Neue Sekte an, ... sondern sie gehen in das inwendige Heiligthum, in ihr Hertz".⁶⁵⁾ Her kommer vel noe av det karakteristiske for "Ecclesia^{ela} in Ecclesia" fram, nemlig den indre kjerne av de gjenfødte. Arnold framholder sterkt at den sanne kirke er usynlig og at den blir undertrykt.⁶⁶⁾ At de sanne kristne undertrykkes kommer også klart fram i brevboken på flere plasser.⁶⁷⁾ Det er en radikalpietistisk tankegang at de sanne troende hadde levd som usynlig kirke i den konstantinske tidsalder. Zinsendorf gikk inn for at den sanne kirke som hadde levd i periferien av de offisielle kirkesamfunn, og som til da hadde vært usynlig, skulle tre sammen i et fellesskap og bli synlig.⁶⁸⁾

Vi har sett hvordan den sanne kirke framtrer epokevis, og hvordan kirkehistorien for Arnold er en eneste "forfallshistorie". Når vi har trukket fram Arnold som en representant for denne forståelsen, er det fordi han representerer radikalpietismens syn på den sanne

kirke. Og denne forståelsen finner vi i stor grad igjen i læren om den førstefødte menighet innen læstadianismen som den rette og sanne menighet i vårt århundre. Denne menighet lever i kamp og anfektelse i forhold til "den ytre kristendom". De sanne troende i den førstefødte menighet lever fraskilt fra "verdenshop" og de er også, som Arnold har påvist om den sanne kirke, foraktet og undertrykt.⁷⁰⁾

Når vi nå har slått fast at den sanne kirke i følge denne pietistiske tenkning epokevis har trådt fram i kirkehistorien, så er det naturlig og nødvendig å undersøke grunnlaget for denne tenkning. Hva er innholdet i teologien og hva er det som karakteriserer denne tenkemåten. Det er av betydning å få tak i visse kjennetegn for denne forståelsen som munner ut i fraksjonstenkning.

Vi finner det mest naturlig å ta utgangspunkt i antropologien. Her står den subjektive opplevelse og erfaring i sentrum for tenkningen. Når menneskene på denne måten blir midtpunktet, så øker interessen for den ytre opplevelsen og det som skjer i menneskets indre blir av betydning. Da får begreper som f.eks. gjenfødelse og tro et delvis nytt innhold.⁷¹⁾ Denne tenkning er fremtredende hos Læstadius. Vi finner den også i gammelpietismen fra Speners tid og er videre blitt formidlet av Pontoppidan.⁷²⁾

Når et menneske kommer i sentrum for teologien og når man i den pietistiske tradisjon vil forsøke å beskrive helligåndens gjerning med et menneskes etappemessige overgang fra vantroen til nådestanden, så oppstår det som man kaller for ordo salutislæren.⁷³⁾ Den går i korthet ut på at mennesket utvikler seg gjennom flere åndelige stadier fra å være åndelig død, sorgløs, til å bli vakt, gjenfødt, rettfærdiggjort og helliggjort. Dette er slik vi i hovedsak har det fra Pontoppidan. Men i den pietistiske tradisjon finnes det ulike nyanser i de forskjellige stadier hos ulike dogmatikere,⁷⁴⁾ alt etter om orienteringen er mer eller mindre lovisk eller reformert påvirket. Professor Leiv Aalen har klart påvist at tanken om en ordo salutis-lære kommer inn der hvor man opererer med en syntese av guddommelig og menneskelig innsats i frelsestilegnelsen, og røttene til denne tankegangen kan knyttes tilbake til mystikken i dens forskjellige utforminger.⁷⁵⁾ Denne salighetens orden opererer vanligvis med 3 kategorier av mennesker, alt etter hvilket stadium de befinner seg på. Det er i den første kategorien de som er åndelig døde og som sover "syndesøvnen". (eller de sorgløse som de blir kalt i læstadianismen). Så har vi de vakte som bare er søkende og i den 3. kategorien befinner de omvendte seg.⁷⁶⁾

I læstadianismen er læren om salighetens orden sterkt

knyttet til Læstadius og hans opplevelse og forståelse av denne. Han beskriver nådens ordening som "barnets lange omvendelsesvei", et åndelig svangerskap som ender i en smertefull gjenfødelse.⁷⁷⁾ Når denne prosess skal beskrives gjøres det med ord og uttrykk som kan minne op påvirkning fra hernhutisk brudemystikk: "Frelsens brud blir befruktet av den uforgjengelige sed (Guds ord) når hun ligger med den hellige Ånd".⁷⁸⁾

Utviklingen fra det vakte stadium til gjenfødselen blir en lang prosess hos Læstadius. Når han skal beskrive denne "nådeveien" har nok Luthers personlige opplevelse vært i tankene. Det tenkes her på Luthers åndelige kamp for å finne fred og å komme fram til klarhet slik vi kjenner den fra hans unge dager i klostercellen. Så langt kan nok Læstadius følge Luther, men når Luther senere ikke gjør denne åndelige kamp til norm for kristenstanden så kan Læstadius ikke følge ham lenger. "Luther hade känt svedan och värken, han hadde haft samvetsqual och hjärteangest, innan han blef förlossad genom den lefvande tron, men han tyckes hafva glömt svedan och värken, som blifvit mindre ofta framställd i hans skrifter. Han har icke nog allvarligt framhållit den sanningen, at utan sväda och värk kan den nye menniskän icke födas".

Synet på nådens orden innen læstadianismen er ikke entydig. Erik Johnes fraksjonen (Lyngenlæstadianerne) kunne ikke godta de førstefødtes tolkning av Læstadius's krav til nådeveien. Der hvor det synes å være uoverensstemmelse mellom Luther og Læstadius foretrekkes Læstadius hos de sistnevnte. Dette fremgår også av hvilke bekjennelsesskrifter som får betoningen hos de to hovedretningene.⁸⁰⁾ Lyngenlæstadianismens forståelse av nådens orden ligger nær opp til den vi finner hos Pontoppidan og i pietismen forøvrig. Her forståes anger og tro som suksessive størrelser, og ikke som samtidige.⁸¹⁾ Dermed blir anger og tro bestemt som kvaliteter hos mennesket med sine respektive kjennetegn. Når det gjelder førstefødtfraksjonen så inntar disse et strengere standpunkt når det gjelder kravet om nådens orden enn de tidligere nevnte. Dette henger vel sammen med at de føler seg mer forpliktet på Læstadius og den læretradisjonen som går tilbake til Raattamaa i større grad enn lyngenfraksjonen.⁸²⁾ I tillegg til Pontoppidans krav om anger og tro i suksessiv mening kreves det syndsbejennelse og absolusjon. Syndsbejennelsen inngår ikke som stykke eller ledd i nådeveien hos Pontoppidan, men allikevel har den sin plass som råd og hjelp i sjelesørgeriske sammenhenger. Hovedsaken er at de ikke gjøres til et krav som utgjør et selvstendig ledd i en nådens ordening. Men for Læstadius var et slikt krav viktig

og nødvendig. For kun på en slik måte ble en synder knyttet til en formidler og menigheten. Hvis ikke blir syndsforlatelse og omvendelse bare en privatsak mellom Gud og mennesket⁸³⁾ og det kunne bli vanskelig å skille mellom det gamle og det nye liv til synderen. Dessuten ville kravet om full syndserkjennelse hindre massetilstrømninger til menigheten fordi slike som ikke var skikkelig vakt ville rygge tilbake for et slikt krav.⁸⁴⁾

Ut fra en streng læstadiansk forståelse av nådens orden kreves det altså anger - syndsbekjennelsesabsolusjon, og som en følge av dette kommer frelsesvissheten og troen.⁸⁵⁾ Både syndsbekjennelse og absolusjon knyttes til menigheten av de sanne troende. Dette har igjen ført til det omstridte standpunkt at ingen kan bli frelst utenom denne førstefødte menighet.⁸⁶⁾ Denne utgave av saliggjørelsens orden går langt ut over det skjema vi ellers kjenner i norsk pietisme. Den lange og trinnvise veien til frelsesvisshet og tro som vi finner innen den førstefødte menighet utgjør altså et eget fenomen i Norsk pietisme.⁸⁷⁾ (NB! Her er ikke først og fremst en beskrivelse av helligåndens gjerning med mennesket, men ulike stadier som skal gjennomløpes.)

Resultatet av saliggjørelsens vei er omvendelse og gjenfødelse. Dette som følge av en sterk og alvorlig vekkelserforkynnelse. Forkynneren blir i læstadiansk terminologi betraktet som "den åndelige jordmor". Evangeliets frelsende kraft får først komme til når de siste "veer" har herjet det gamle mennesket. Da er det tid for gjenfødselen, og det åndelige svangerskapet er slutt.⁸⁸⁾ Når mennesket på denne måten er ført inn i menigheten og har gjennomløpt nådens orden, da er det gjenfødt...."sådanne har dere ledt frem til den blodige døren den Herre Jesus gjennom hvilken de får komme inn i den menighet som kalles den førstefødtes menighet, som er den rette menighet, der hvor våres alles nakenhet er blitt overdekket med Kristi rettferdighet, og der vi altså får ånde nådens rene og klare luft og gledes og frydes i Herren."⁸⁹⁾

Når det legges slik stor vekt på gjenfødselen så er det nettopp fordi det er denne og opplevelsen av denne som konstituerer kristenstanden. Det er det forsåvidt også i klassisk lutherdom, men i denne sammenhengen må vi spørre etter innholdet og forståelsen av gjenfødselen i pietistisk tradisjon. Først og fremst er det den personlige erfaringen som betones. Omvendelse og gjenfødelse er en konstaterbar forvandling fra det gamle til det nye mennesket. Innenfor læstadianisme og den førstefødte menighet kommer dette fram på flere steder i brevboken. F.eks. "Likesom I selv har erfaret i

Eders hjerte at her har I seier ved Lammets blod og ved ordets vitnesbyrd.⁹⁰⁾ Her og i pietistisk tradisjon som hos Pontoppidan blir gjenfødselen til "en ny guddommelig art og beskaffenhet, et nytt lys i forstanden, en ny lengsel, lyst og kraft i viljen, og altså et ganske nytt liv i den, som før var åndelig død".⁹¹⁾

Det er den Hellige Ånds opplysning som bevirker denne forandringen i og ved mennesket.⁹²⁾ Gjenfødselen bekreftes videre av en slags indre åpenbaring. I pietismen slik vi finner den hos Pontoppidan skal et menneske kunne kjenne at det er gjenfødt. Det skulle kunne merkes ved den alvorlige forandringen i hjertet.⁹³⁾ Resultatet er at levende kristendom bevitner seg ved synlige tegn av forskjellige slag. I læstadianismen kommer dette moment fram i den såkalte rørelsen som kan inntre ved skriftemål og nattverd, foruten under de oppbyggelige samlingene. Den ytrer seg ved voldsomme følelsesutbrudd enten i glede over frelsen eller i syndenød.⁹⁴⁾ Mennesket får en indre åpenbaring av den blødende forsoner. Det skjer ved en inderlig forkynnelse av den lidende Kristus og hans blodige korsdød. Gjenfødselsens sted er en beskuelse av den korsfestede og korset: "Kom dit du stenhårde hjerte og stansop ved korsets fot for å bede at Herrens ånd måtte klargjøre for ditt hjerte, ... osv."⁹⁵⁾

Ved en slik subjektiv forståelse av gjenfødselen er det klart at troen kommer til å bestå av en indre forvandling. Som ellers i pietismen blir troen en levende kraft som all fornyelse går ut fra. Om troen er levende eller død kan i flg. Pontoppidan avgjøres ved å kjenne dens virkning i hjertet som "kjærlighet til Gud og nesten, hat til synden og seier over verden, nådemidlenes rette bruk og sådant mer."⁹⁶⁾ I denne tradisjonen blir troen en "hjertets sak". Dette betoner Læstadius sterkt i sin kritikk av rasjonalismen og ortodoksien.⁹⁷⁾

Når det tales så sterkt om troen som hjertets sak så får også dette konsekvenser for det etiske området. I det hele tatt inngår den etiske livsfornyelse som et vesentlig moment i selve troen. Viktig er å legge merke til at det er det nye mennesket som skal beherske mennesket, og derfor er det viktig at en holder seg borte fra verden.⁹⁸⁾ Både i denne form for læstadianismen og i pietismen forøvrig er det viktig å holde fast på de ytre kjennetegn som viser at en er gjenfødt, og i denne sammenhengen betones det fromme livet. Trosvissheten eller frelsesvissheten avhenger da av denne indre erfaringen. I læstadianismen blir trosvissheten avhengig av 2 ting: 1) Om man har gjennomløpt den nødvendige forvandlingen i nådens orden. 2) Det åndelige prestedømmets domsmyndighet til å erklære

den angrende som er gjenfødt.⁹⁹⁾

I det foregående har vi sett hva som konstituerer kristenstanden ut fra en pietistisk forståelse av gjenfødselen. Vi har funnet at denne forståelsen også gjør seg gjeldende i læren om den førstefødte menighet innenfor læstadianismen. Et unntak her er at ordo salutislæren og gjenfødselen så sterkt knyttes til menigheten og at det ikke er frelse utenfor denne rette menighet. I denne pietistiske tenkning finner det sted en forskyvning fra det objektive til det subjektive hvor den subjektive opplevelsen danner utgangspunktet. Det er den personlige erfaringen som danner grunnlaget for frelsesvissheten. Vissheten hviler altså på gudsopplevelsen. En slik teologi fører da til en forståelse av kirken som samfunnet av de gjendødte, og da gjenfødt i betydning av mennesker med samme erfaring i nådens orden og samme åndelige opplevelser. Her kommer forskjellen til den ortodokse kirkeforståelse klart fram. Vi bygger her på Confessio Augustana art. 7 om kirken: "Men kirken er de helliges forsamling, i hvilken evangeliet læres rent og sakramentene forvaltes rett". Med denne definisjonen avvises tanken om at de "helliges samfunn" er det samme som en forening av "sanne" troende eller et fellesskap som man selv velger seg på bakgrunn av felles opplevelse og erfaring. Kirken kvalifiserer seg som kirke kun der hvor ord og sakramenter finnes. Troen er i reformatorisk mening knyttet til sakramentene og ordet. Dersom troen løsrives fra disse blir den en kvalitet i seg selv.¹⁰⁰⁾ Da havner man straks i ovennevnte pietistiske forståelse hvor tro og gjenfødselen blir et resultat av en indre forvandling. Med et slikt grunnlag og utgangspunkt danner det seg en sammenslutning av sanne troende som utgjør den sanne Kirke i kirken. (Ecclesiola i Ecclesia).

Vi har sett hvordan den pietistiske forståelse av gjenfødselen og den sanne menighet kan føre til fraksjonsdannelse i den offisielle kirke. Den ytre årsak til denne prosess må kunne sies å være en reaksjon på forfallet i kirken. Slik har det alltid vært gjennom kirkens historie. Det er dette radikalpietisten Gottfried Arnold forsøker å påvise i sin "Ketzerhistorie".¹⁰¹⁾ Det er også det samme forfallet som får greve Zinsendorf til å uttale at den offisielle kirke ikke er Kristi sanne kirke. Den objektive kunnskapen er ikke tilstrekkelig. Det er ikke tilstrekkelig og ha læren og bekjennelsen i hodet, hvis ikke troen er i hjertet.¹⁰²⁾ Vekten skulle legges på livet framfor død tro og lære. Evangeliet er ikke bare objektiv kunnskap, men et personlig budskap, hevdes det i pietismen.

Når Læstadius kritiserer ortodoksien og rasjonalismen er det fordi man gjør troen til en sak for fornuften, mens det egentlig er hjertets sak.¹⁰³⁾ Sett fra en historisk synsvinkel er det ikke tvil om at den læstadianske vekkelsen oppstod som en reaksjon mot svakheter innen det rådende kirkelivet på Nordkalotten. Foruten de religiøse, kulturelle og sosiale tilstander som såvidt ble berørt innledningsvis, så anklaget Læstadius og hans etterfølgere den offisielle kirke og prestene for å ha sunket ned i en tom og religiøs form uten levende gudstro. Læstadius kalte statskirken for "det stinkende kadavret", og anklaget prestene for å være utro husholdere.¹⁰⁴⁾ Dette henger sammen med prestenes kjølige forhold til vekkelsen og at de selv ikke hadde erfaring i nådens orden. Denne bitterhet som dreier seg om forholdet mellom prestene og det troende lekfolket kommer også fram i de eldstes sendebrev: "Derfor har vi så liten tillit til prestene, for vi ser jo i vår egen tid, hvor få prester det er, som i ensidighet med lekpredikantene vilde oppbygge Herrens menighet."¹⁰⁵⁾ Derfor vil vi hevde ut fra det som er sagt om læstadianismen og pietistisk vekkelse forøvrig at de har sin relative rett ut fra det synspunkt at de ivaretar noe som den offisielle kirke har forsømt opp gjennom tidene. Ut fra det som tidligere er sagt vil vi hevde at slike vekkelser oppstår som en følge av en intellektualisering av kristendommen hvor det personlige budskapet som gjelder hele mennesket blir borte.

Vi skal heller ikke se bort fra at synlige og konkrete virkninger av en vekkelsesfromhet av dette slaget kan være med å styrke troen på at nettopp denne kristendomsform er den sanne og rette kristendom. Når det i brevboken framheves at "tyver og bedragerer har foretatt tilbakebetalinger, horer og brennevinshandlere, drankere og slagsbrødre har gjort bedring, de av naturen dydige mennesker er blitt oppvakt til å innse at også de har syndegjeld på ti tusen talenter", så er dette et resultat for den "saliggjørende lære som har forårsaket så store forandringer".¹⁰⁶⁾

Når det er spørsmål om hvor disse pietistiske tankene stammer fra, så kan vi slå fast at det er en påvirkning fra ulike ideer og strømninger. Vi kan finne tilknytningspunkter til Romersk-katolsk mystikk, hernhutisme, de Bøhmiske brødre og reformert teologi.¹⁰⁷⁾ Når det gjelder det vi har sagt om gjenfødelsen og grunnlaget for denne innenfor pietismen, så må det kunne sies at arven fra reformert teologi er stor. For læstadianismens vedkommende er det påvist påvirkning fra Hernhutismen. Dette skjedde gjennom den vekkelsesfromheten som var rådende i Torneå-bygdene. Denne påstanden

bygger på at Torneå var et knutepunkt for den hernhutiske bevegelse i Nord Sverige og Nord Finland. Fra denne frøhetstradisjonen vet vi at Læstadius og læstadianismen har hentet impulser fra den tid vekkelsen brøt ut.¹⁰⁸⁾ I den læretradisjonen vi finner i brevboken kommer dette til uttrykk bl.a. i lidelsesmystikk og brudemystikk. I det hele tatt ville det være uunngåelig at en vekkelsesbevegelse som den læstadianske ikke skulle bli påvirket av det kirkelivet og den vekkelsesfromhet som allerede var etablert på noen steder i det samfunn hvor den nye vekkelsen brøt ut.

Utgangspunktet for dette avsnittet om førstefødtogmet var å undersøke om dets teologiske innhold hadde noe til felles med pietistisk frøhetstradisjon og menighetstenkning forøvrig. Bortsett fra visse særegenheter ved læstadianismen som vi skal komme tilbake til nedenfor, vil vi hevde at tanken om gjenfødselen, den sanne menighet, grunnlaget for denne og forståelsen av gjenfødselen og hva som konstituerer kristenstanden i den førstefødte menighet, er typisk pietistisk menighetstenkning. Dette vil innebære at den religiøse erfaring og menneskelige fromhet betones på bekostningen av ordet og troen i evangelisk-luthersk mening. Når en slik pietistisk forståelse blir norm for hva som er levende og sann kristendom er det også naturlig at vi får fraksjoner innen kirken av dem som vil utgjøre den egentlige og sanne menighet. Denne forståelsen av menigheten finner vi i den læstadianske læretradisjon som er knyttet til dogmet om den førstefødte menighet.

III FØRSTEFØDTBEGREPET SOM GRUNNLAG FOR MENIGHETSSTRUKTUREN.

Det vil alltid være et forhold mellom den teologi som avspeiler seg av en bestemt menighetsforståelse og de ytre ordningene for menigheten. Dette forhold kommer klart fram i den førstefødte menighet. Når den læstadianske bevegelse, og da den førstefødte menighet spesielt, har maktet å bevare sitt særtrekk fram til i dag, så skyldes det vel i stor grad menighetsstrukturen med fast oppbygde menigheter. I det foregående har vi sett på innholdet i teologien, men i det følgende vil det være interessant å se hvordan denne påvirker menighetsstrukturen og hvordan menighetsstrukturen best ivaretar forståelsen av menigheten. Vi er interessert i å vite hvordan menigheten er organisert fra grunnplanet av, når det gjelder ledelse, forholdet mellom predikantene og menighetene, og den førstefødte menighets forhold til den offisielle kirke. Det er også av interesse å se hva vi kan finne av innslag fra luthersk teologi i denne menighetsstrukturen.

" ... og da de mange lærestridigheter og forvirringer oppstod, da så mange gråt i fortvilelse og bad at Gud den kjære Fader, måtte åpenbare dem om det lenger fantes rent Guds ord på jorden, så fantes det allikevel sådanne, som begynte å rope om hjelp fra Sveriges lappmark. Og så ble utsendingsvirksomheten opprettet,..."¹⁾ Av dette sitatet framgår det klart at det var en nød som tvang fram en avklaring når det gjaldt ledelse og styring av menigheten. Denne nød hadde også en sosial side som forutsetning. Vekkelsen hadde spredt seg rundt omkring i bygdene og byene på hele Nordkalotten. Store geo-grafiske avstander vanskeliggjorde forbindelsen med de eldste lederne i den læstadianske vekkelsen og forbindelsen mellom menighetene innbyrdes. Derfor kunne det oppstå issolasjonstendenser der vekkelsen ikke ble fulgt opp med åndelig veiledning.²⁾ Fra den offisielle kirke var det ikke stor hjelp å hente, for bevegelsen ble fra første stund av møtt med skepsis og motvilje.³⁾

Av brevboken synes det å framgå en viss uro fra de eldstes side når det gjelder dette med samholdet og enigheten innenfor menigheten. Særlig kommer dette til uttrykk i Raatamaa's brever. De er ofte preget av sterke formaninger om at "Herrens hjord måtte holdes sammen i Åndens enhet og at det prekes forsoning".⁴⁾ Hans uro skyldtes vel mye de mørke skyene som truet i horisonten når det gjaldt stridighetene omkring menighetsbegrepet som vi har behandlet tidligere. Problemet var på den ene siden at mange menigheter både i Norge og Amerika fortsatt trengte åndelig veiledning fra de eldste som var vekkelsens bærere. På den andre siden var det autoritetsproblemene. Hvem har rett til å sende og å styre? Da kommer prinsippene for utsendingsvirksomheten i fokus som knytter tilbake til den førstefødte menighets eldste og predikanter. Vi har tidligere sett hvordan den førstefødte menighet utviklet seg til den ene og godtatte gruppen som ble ledet av eldste fra Gällivare. Det synes å framgå av kildene at de brytninger som førte fram til dette var en strid mellom ulike predikanter fra forskjellige steder. Når vekkelsen spredde seg til Finnland fikk den mange prestelige ledere. Dette vakte skepsis fra Raattamaa og de eldste i lappmarken som advarte mot "den kalde østenvinden".⁵⁾ En viktig ankesak var at disse på øst-siden av lappmarken ikke betonte de eldste som frelsens formidlere og heller ikke betonte de lydigheten mot den førstefødte forsamling og ledelse. De la heller større vekt på evangeliet som den frelsende kraften.⁶⁾ Som vi har sett var det egentlig i USA at disse stridighetene førte til alvorlige konflikter, og ved besøk av predikanter

fra henholdsvis øst og vest fraksjonen så overførtes stridighetene tilbake til hjemlandet. Dette førte til at vestfraksjonen autoriserte den førstefødte menighet som moderen og den ble ledet fra de førstfødtes høysete i Gällivare. Herfra forsøkte man sterkt å holde sammen den førstefødte menighet omkring de eldste. Denne retten til å styre og lede påberopte de eldste seg førstefødtretten som hadde gått i arv fra Læstadius til Raattamaa og igjen videre etter hans død.⁷⁾

Alle som ikke var lydige mot den førstefødte menighet og dens ledere ble utelukket fra menigheten.⁸⁾ Vi har sett hvordan den førstefødte menighet gjennom en innviklet prosess har fått en fast ledelse som vil forsøke å sammenføye og forene "Herrens hjord slik at den kan forbli i Kristi lære".⁹⁾ Det fremgår av brevboken at utsendingsvirksomheten av eldste predikanter har foregått helt fra vekkelsens første tid, men omkring de berørte stridighetene ved århundreskiftet ble den autorisert og befestet.¹⁰⁾

Når vi har klart for oss bakgrunnen for utsendingsvirksomheten og hvordan den ble befestet i den førstefødte menighet, så er det videre interessant å se hvordan denne utsendingsvirksomheten får konkrete nedslag. Med dette vil vi forsøke å få fram hvordan denne virksomheten blir ivaretatt av predikanter og eldste som representant og utsendt av menigheten. At predikantene har en veldig viktig stilling framgår klart av brevboken. De skal "predike den opprinnelige Kristi lærdom som Læstadius og hans arbeidskamerat Raattamaa har predikt sammen med mange andre til menneskenes salighet." Videre er en av hovedoppgavene å holde sammen menigheten og oppbygge den, verne den mot vrang lærdom og partistridigheter. Når de eldste og predikantene har en slik viktig styrefunksjon og embete, så er det derfor viktig for menigheten å holde dem for "dyrebare og i dobbelt ære."¹²⁾ Vi kan si det slik at det som konstituerer predikantenes stilling er at de er kalt til dette av menigheten og at de står i den rette bibelske utsendingsvirksomhet. Når det betones at denne må være rett så henspiller det på den utsendingsvirksomheten som skjer ut fra menigheten til de førstefødte. Det er denne virksomheten som danner forutsetning for den stilling som predikantene innehar.¹³⁾ Men det sier seg selv at ikke enhver kan være predikant. Kun de som ut fra en pietistisk grunnanskuelse er rette kristne og dermed har del i det åndelige presteskapet kan være predikanter.¹⁴⁾ At personlige egenskaper som modenhet og erfaring spiller en stor rolle framgår av et brev fra eldste Antin Pieti og Johan Raattamaa i 1890, hvor de svarer på et brev fra menigheten i Amerika som begjærer en bestemt person som prest. Her kommer det fram at de ikke kan imøtegå

ønsket om å få denne personen fordi han i deres øyne er ungdom og nyomvendt. Han er en rett kristen, men dette er ikke tilstrekkelig for å rettledede eldre kristne.¹⁵⁾

Når det så gjelder forholdet mellom menighetene og predikantene så må vi først slå fast at det er den "hellige Ånds embete som hele menigheten utfører i Herrens navn".¹⁶⁾ Det er menigheten som har nøklemakten, makten til å løse eller binde, lukke opp eller stenge igjen for syndere. Vi får det inntrykk at menigheten som åndelig størrelse har rett til å prøve læren og lærerne. Dette fordi den har overmyndigheten. I flere brever kommer det fram at ingen predikanter kan reise til Amerika for å forkynne uten at de er sendt av flertallet i den levende menighet.¹⁷⁾ Ved læstadianske sammenkomster har vi også den skikken at menigheten eller en representant for denne stadfester eller avkrefter det som forkynnes og læres.¹⁸⁾

Selv om det er menigheten eller alle troende som i kraft av det alminnelige prestedømmet har overmyndigheten, så er det allikevel predikantene som er formidlere av denne myndigheten. Vi ser at så lenge syndsbejelsen og absolusjonen i den læstadianske lære og praksis var en offentlig forpliktelse i menigheten, så tilhørte nøklemakten teoretisk hele menigheten. Men i praksis ble det oftest predikantene eller lederne som var formidlere av nøklemakten. Dette er også læstadiansk praksis i dag.¹⁹⁾ Predikantene fremstilles som bestyrere av menigheten, og har befaling fra den. Det kommer klart fram når predikantene mange ganger skriver eller sendes for å bilegge stridigheter mellom kristne.²⁰⁾

Det er predikantene og de eldstes oppgave å føre videre den læretradisjonen som stammer fra Raattamaa og Læstadius. Tradisjonen har stor plass og betydning innenfor menigheten. Predikantene skal føre "samme måte å tale på og samme røst som måtte samle og ikke adsprede".²¹⁾ Ved lesning i brevboken får vi inntrykk av at uttalelser, læresetninger og form og innhold i språkbruken som stammer fra Læstadius og Raattamaa blir overlevert fra generasjon til generasjon av predikanter og ledere. På denne måten btår de i en suksesjonslinje som fører tilbake til Læstadius.

Vi ser hvordan det vokser fram personer med en bestemt autoritet og myndighet. Deres basis er ikke begrunnet ut fra en ytre embetsstatus som er lovfestet av samfunnet som f.eks. prestens. Predikantens basis og autoritet består i at han er en karismatisk figur. Det betyr at han utgår fra den førstefødte menighet med de bestemte nådegaver som det fordres for å være predikant. Han er Kristi sendebud, den førstefødte menighets representant og viderefører

av den sanne kristendom. Når predikanten kan løse og binde, utføre nøklemakten og forkynne, så er dette mulig bare fordi det er resultatet av hans karismatiske funksjon.²²⁾

Med utgangspunkt i brevboken så vi i innledningen til dette kapittel hvordan utsendingsvirksomheten med dens oppbygning var foranlediget av en konkret og åndelig nød. Videre har vi sett hvordan predikantenes funksjoner erstatter prestenes åndelige funksjoner, eller de sistnevnte kommer helt i bakgrunnen. Vi må da spørre etter hvilke virkninger dette får når det gjelder læstadianismens forhold til prestene og den offisielle statskirke.

Som vi såvidt har berørt så har både Læstadius og hans etterkommere hatt et kritisk forhold til statskirken uten at dette har ført til brudd. Statskirken er blitt kalt "den døde kirke, de egenrettferdiges forsamling, fariseernes kirke, nådetyvenes svinegård osv". Prestene er blitt titulert som "falske hyrder, nådetyver og late hunder".²³⁾ At det er blitt slik, henger nok sammen med at vekkelsen helt fra sin fødsel ble møtt med generell skepsis fra den offisielle kirke. Vekkelsens folk som alltid har betraktet seg som Guds vitner, og som fikk se og oppleve at vekkelsen spredte seg som ild i tørt gress, har aldri kunnet forstå hvorfor den offisielle kirke med dens hyrder ikke støttet den fra begynnelsen av. Denne skuffelsen finner vi bekreftet flere steder i brevboken når det dreier seg om forholdet til kirken og prestene. F.eks. i et sendebrev av eldste J. J. Purnu datert i 1897: "Og prestene har vært mektige til å holde det for urett at vi legfolk og enfoldige mennesker har prediket kraftig omvendelse og syndernes forlatelse til alle. Derfor har vi så liten tillit til prestene, for vi ser jo i vår egen tid, hvor få prester det er, som i ensidighet med legpredikantene vilde oppbygge Herrens menighet, forbli i Åndens enhet og bli bespottet for Jesu navns skyld så som Herrens menighet."²⁴⁾

Et annet aspekt når det gjelder forholdet til kirken og prestene er at kritikken henger sammen med det faktum at det personlige ikke får komme til sin rett innenfor den etablerte kirke. Det var jo noe av dette som dannet bakgrunnen for pietistisk tenkning. Den vek-ten som ble lagt på nådens orden og syndenes forlatelse i den førstefødte menighet, førte til at betydningen av og tilliten til den offisielle kirke ble sterkt redusert. ... "Derfor har vi tillit kun til den menighet hvorinn vi er kommet gjennom den blodige dør, og som efter apostlenes ord er vår alles moder," sies det med tanke på den førstefødte menighet.²⁵⁾

Tross denne negative omtalen av statskirken, så har læstadianerne funnet sin plass innenfor dens rammer. Læstadius forlot aldri den kirken han kritiserte så sterkt, og den samme holdning har de hatt som tilhører denne bevegelsen. Man har undret seg over hvordan en slik kirke-kritisk vekkellesbevegelse har kunnet smelte sammen med det øvrige kirkelivet og allikevel beholdt sin karakter som vekkellesbevegelse. Vi slutter oss til de synspunkter som Olaus Brännström har gjort gjeldende i denne sammenheng.²⁶⁾ Han viser hvordan Læstadius selv muliggjorde dette ved at han var prest i statskirken. På den måten kunne vekkellesen kanaliseres gjennom kirkens organisme. Av stor betydning var også at vekkellesens første menn var skolemenn og stod i nær tilknytning til disse.²⁷⁾ Det andre viktige moment når det gjaldt å kanalisere vekkellesen gjennom det øvrige kirkeliv var tilknytningen til den såkalte "byaböntraditionen" på Nordkalotten. Dette var en form for lekmannsmesser som oppstod på 1600-tallet med initiativ fra prestene i Norrland. Hensikten var å nå ut til dem som bodde avsides og langt fra kirkene. Disse "byaläsningar" ble også gjort obligatorisk gjennom kirkeloven. Vi får det inntrykk at denne form for gudstjeneste som hovedsaklig bestod av postillelesning og bønn kom til å bli en kjerne i den fromhetstradisjonen innenfor kirken som vi kjenner fra Nordkalotten. Etter som årene gikk fikk denne fromhetstradisjonen en mer eller mindre lovisk betoning, alt etter hvilke strømninger som påvirket den, men det betydningsfulle var at "byabönen" ble stående som en kjerne i fromhetslivet.²⁸⁾ Etterhvert som den læstadianske vekkellesen utbredte seg og led dominerende, ble det vekkellesens folk som representanter for det åndelige prestskapet som overtok ledelsen av "byabönene" og man begynte å lese prekenene til Læstadius.²⁹⁾

Det er også av stor betydning at en del prester gjennom tiden har vært tilsluttet bevegelsen. Det som har muliggjort dette er en mer luthersk tolkning av Læstadius framfor det radikale drag i vekkellesen. En annen viktig faktor som har vært med å bevare bevegelsen innenfor kirken er nattverden og forvaltningen av sakramentene generelt. Selv om prester regnes for å være vantro og ikke medkristne, så blir sakramentene mottatt av læstadianerne på grunn av Kristi forordning og bud med henvisning til Jesu ord i Matt. 23,2f: "På Mosestol sitter de skriftlærde og fariseerne. Derfor skal I gjøre og holde alt det de byder eder, men etter deres gjerninger skal I ikke gjøre..."³¹⁾ Læstadianerne har aldri beskjeftiget seg med fri nattverd, selv om geografiske forhold, avstander og vantroe prester kunne tilsi en slik praksis. Når det gjelder nattverdets

kolossale betydning for læstadianerne, så bevitnes dette av en predikant så sent som i 1950: "Det er nettopp de høyverdige sakramenters rette forvaltning som har vært årsaken til at denne bevegelsen inntil nu er blitt stående i den Norske Statskirken. Men vi ser nu til vår store sorg og bedrøvelse at en mengde av dens tjenere har endog steget ned av Mosestol, og lærer menneskene sine egne påfunn".³²⁾

I denne holdningen overfor statskirken kommer det fram at Læstadius og læstadianismen ikke på noen måte ønsker issolasjon i den forstand at de går til dannelsen av eget kirkesamfunn. Dette betraktes som sekterisme og partidannelse. Derfor er innordningen i en fast organisatorisk sammenheng med på å beskytte mot issolerings-tendenser. I stedet for å skille seg ut fra den offisielle kirke, så dannes det som vi har beskrevet som ecclesiola. Selv om førstefødt-dogmet innad i kirken har ført til adskilte fraksjoner, så har det ikke utad ført til brudd med statskirken. Innenfor statskirken er det at den indre kjerne av sanne troende har ansvar for sine omgivelser og føre de dødtroende lemmer inn i den sanne menighet som er den førstefødte. Statskirken blir en ytre og nødvendig ramme for vekkelens arbeid. Igjen vil vi peke på at innholdet i teologien kan forsvares ut fra denne strukturen. Denne forståelsen av forholdet mellom teologi og ordning som gjør seg gjeldende innenfor læstadianismen, finner vi igjen i pietismen hos den senere Arnold. Hans anliggende i denne sak er hvordan han kan føre flest mulig mennesker som henger fast ved de ytre ordninger til den innvendige kristendom.³³⁾ Statskirken med dens ytre ordning har sin positive verdi ut fra det synspunkt at den kan være med på å rydde vei for den sanne kristendom. Vi finner at det er denne modellen, med den ytre ordning som skal tjene den egentlige kirken, som ligger til grunn for denne form for pietistisk kirketenkning.

Hele tiden har vi forsøkt å påvise hvordan pietistisk kirketenkning dominerer både innholdet i den teologi som danner grunnlaget for den førstefødte menighet og den struktur som omgir den. Men ved siden av dette mener vi å finne innslag fra typisk luthersk teologi i det materialet som er behandlet. Dette gjelder særlig betoningen av menigheten som frelsesanstalt, forkynnelsen, nøklemakten, det alminnelige prestedømmet og forholdet til sakramentene.

I sin lære om menigheten påberoper førstefødtfraksjonen seg Luthers lære. Dette kommer fram i brevboken i en tale hvor det heter: "Vår lærefader Luther sier: Den som har den rette forsamling til moder på jorden, han har også Gud til Fader i himmelen. Men

den som ikke har menigheten til moder på jorden, har heller ikke Gud til Fader i himmelen."³⁴⁾ Vår konklusjon ble etter at vi hadde undersøkt innholdet i førstefødtbegrepet at den rette kirke eller menighet er forsamlingen av de gjenfødte. Det kan ikke være tvil om at menigheten i nevnte Luther-sitat blir tatt til inntekt for læren om den førstefødte menighet. Tidligere har vi fått bekreftet av Raattamaa at den førstefødte menighet er den rette menighet. I denne menighet formidles frelsen og de troende formanens stadig om å forbli i den menighet hvor de har fått liv og føde.³⁵⁾ Hos Luther er Kirken de helliges samfunn, dvs. den består av de som er helliget ved troen. Men som vi har påvist får troen i denne pietistiske tradisjon en annen betydning enn i Confessio Augustana på den måten at troen blir en empirisk størrelse som er resultat av en indre forvandling. Selv om kirkebegrepet i den førstefødte menighet altså er luthersk i sitt utgangspunkt, så får det i sin pietistiske forståelse av troen og gjenfødsels en forskyvning til en ecclesiola i ecclesia som er fremmed for evangelisk-luthersk tankegang.

Til kirkens kjennetegn hører iflg. Luther ordet, dåpen, nadverden, nøklemakten og embetet.³⁶⁾ Kirken står under ordet og er et resultat av evangelieforkynnelsen. Den betoningen av ordet som vi finner hos Luther hevdes også i den førstefødte menighet. I den læstadianske vekkelsetradisjonen forkynnes med tyngde at det er "det predikede ords kraft som bevirker sorg i hjertet". Gjenfødselsens sted er forkynninga av forsoningen.³⁷⁾ Det betviles at det skrevne Guus orđ har livgivende makt i seg selv. Bare når ordet forkynnes på muntlig vis kan det føre til vekkelset og omvendelse. Til bevis for denne påstanden påberoper de seg skriften og Luther.³⁸⁾ Det er det "blodige evangeliums kraft", forkynning av omvendelse og forlatelse som har ført den førstefødte menighet sammen til en hjord og en menighet.

Når de kristne på denne måten er gjenfødt og er i besittelse av den Hellige Ånd, så har de også del i det alminnelige prestedømmet. I kampskriftene fra omkring 1520 betoner jo Luther at alle kristne har del i det alminnelige prestedømmet i kraft av sin dåp og sin tro. I den førstefødte menighet og i læretradisjonen som går tilbake til Læstadius så har ikke dåpen noen konstituerende betydning for kristenstanden. Det kommer av at troen og gjenfødsels skal kunne erfares i hjertet. I en tale av Raattamaa hvor han har gjort rede for erfaringens betydning sier han: "Stol ikke du sorgløse verden derpå, at du nyter nådemidlene eller at du er gjenfødt i dåpen."³⁹⁾ Dåpen får i den førstefødte menighet ingen frelsende betydning.

Frelsen avhenger av troen i Læstadiansk betydning.⁴⁰⁾

Det ble lagt stor vekt på vekkelsens folk som et åndelig presteskap. Åndens verk skulle fremmes ved forkynnelsen og det er alle kristnes plikt til å forkynne. Det åndelige presteskaps funksjonsdyktighet ble nærmest av Læstadius regnet som vekkelsens tegn. Når de kristne var delaktige i det åndelige embedet så skulle de predke bot og bedring, omvendelse og syndernes forlatelse. De ble regnet som åndelige dommere som hadde rett til å dømme verden, og det var et ideal hos Læstadius at vekkelsens folk skulle formane de uomvendte.⁴¹⁾ De troende hadde som medlemmer i det alminnelige prestedømmet nøklemakten.

Primært er det hele den førstefødte menighet som har fått å forvalte himmelrikets nøkler, men i det følgende fremgår det av våre kilder at enhver læstadiansk troende hadde denne retten til å løse og binde og så bringe vedkommende fram for menigheten.⁴²⁾ "Dersom nu en Hellig-Ånds annammet kristen later op for en som kommer fra verdens rike og banker på, og forlater ham syndene i Herrens navn, så skal han bringe ham til å åpenbare ham for menigheten, liksom samaritaneren brakte den, hvem røverne hadde såret, inn i herberget." Det er altså åndens virkning i et menneske som gjør at han blir en rett prest. Ånden blir en garanti for at nøklemakten skal kunne forvaltes rett. Nøklemakten tilhører kun de sanne kristne: "Til de gamle er det sagt, at himmelrikets nøkler er især gitt til predikeembedet. Men dersom predikanten ikke har fått den Hellige Ånd, så har han ikke annet en kirkenøkliene, og med dem slipper han ikke selv engang inn i himmelen."⁴³⁾ Klarere kan det vel ikke sies at prekenembedets virkning beror på embetsbærerens kvalitet som rett gjenfødt og troende. Det er den Hellige Ånds opplysning som gir han den utrustning og kunnskap som trenges for å avløse et annet menneske, og dette må også kunne gjøres på det rette tidspunktet i nådens orden. Får så dette synet noen konsekvens i forholdet til det offentlige presteembedet? Ut fra det som er sagt om det alminnelige prestedømmet så kommer prestens offentlige lære og prekenembete helt i bakgrunnen. Dette ivaretaes jo av det alminnelige prestedømmet. Når prestene omtales i brevboken er det oftest i negative vendinger siden de betraktes som ugjenfødte og uten den Hellige Ånd.⁴⁴⁾ Dette gjelder forkynnelsen og læren, men i forholdet til kirkens forvaltning av nattverden så synes det å herske et særegt forhold innen læstadianismen. Akkurat her kommer det ikke an på personens beskaffenhet, fordi sakramentforvaltningen er knyttet til embedet og embedet er av Gud.⁴⁵⁾ På dette punkt står den læstadianske kristen-

dom på linje med Luther og Confessio Augustana⁴⁶⁾. Når det gjelder forkynnelsen generelt så er det avgjørende for pietismen at ordet må tolkes av en gjenfødt. Dette syn finner vi allerede hos Spener. Fra ortodokshold er det innvendt at man med en slik forståelse skiller Ånden og ordet fra hverandre.⁴⁷⁾ Hos Luther er det ordet alene som gir embetet dets kraft og ånden virker gjennom ordet (CA art 5)

Sentrale innslag fra luthersk teologi gjør seg altså gjeldende innfor den struktur som omgir den førstefødte menighet. Først og fremst gjelder dette betoningen av menigheten som det stedet hvor frelsen formidles. I nær tilknytning til denne har vi sett den fundamentale betydning som nøklemakten og det alminnelige prestedømmet har. Men på grunn av den pietistiske forståelse av gjenfødelse og tro, så får disse innslag fra luthersk teologi en ekklesiolistisk tolkning. Dvs. at når det betones at frelsen formidles gjennom menigheten, så betyr det at den kun formidles av de sanne troende i den førstefødte menighet. Resultatet blir altså denne dobbelte forståelse av menigheten som går ut på at den sanne kirke eksisterer innenfor den etablerte kirken.

Denne påstand om dobbel kirketenkning må også bli det varige resultat av denne oppgaven. Vi har undersøkt hvordan menighetsforståelsen innenfor den førstefødte menighet er å forstå på bakgrunn av luthersk-pietistisk kirketenkning. Etter å ha undersøkt det teologiske innhold i førstefødtbegrepet og hvordan dette får betydning for selve menighetsstrukturen, så må vi konkludere med at det er en pietistisk kirketenkning som ligger til grunn. Men ikke rendyrket. Vi har påvist innslag fra luthersk teologi og vi har sett hvordan den førstefødte menighet lever innenfor rammen av statskirken. Så lenge pietistiske fraksjoner av dette slaget bevares innenfor statskirken, så opptrer de sjelden rendyrket. Hvis de hadde gjort dette, ville det sannsynligvis føre til dannelse av egne kirkesamfunn. I stedet dannes det en ecclesiola i ecclesia som vi finner bevitnet i brevboken.

Men til forskjell fra andre pietistiske bevegelser vil vi til slutt påpeke at den læstadianske vekkelse utgjør et særtrekk i Norsk kirkehistorie. Den læstadianske kristendomsform er blitt sammenlignet med Haugianismen.⁴⁸⁾ Begge er pietistiske vekkelsesbevegelser som lever innenfor rammen av statskirken. Men til forskjell fra Haugianismen, så har læstadianismen holdt seg fast gjennom tider og strømninger. Dette skyldes i stor grad den faste og organiserte menighetsoppbygning som finnes i læstadianismen, og spesielt i den førstefødte menighet.

NOTER.I INNLEDNING.

- 1) Adolf Steen: Læstadianismen i Norge. Artikkel i Fast Grunn-
1962. s.244.
- 2) Fer Boreman: Læstadianismen. Stockholm 1953.
- 3) Dagmar Sivertsen: Læstadianismen i Norge. s. 9ff.
- 4) Brevboken av 1966. s.5f.
- 5) Ibid.
- 6) Den mest grundige som undertegnede har kommet over i denne
henseende er Olaus Brännstøm: Den læstadianske själavård-
tradisjonene. Stockholm 1967.

II. FØRSTEFØDTDOGMET. INNHOLD, UTVIKLING, OG PROBLEM.

- 1) Brevboken s. 147.
- 2) Olaus Brännstrøm: Den læstadianske själavårdtradisjonen.s.183f
- 3) Ibid.
- 4) Med ecclesiola menes her den indre krets av "sanne troende"
i en menighet.
- 5) Brännstøm s.183f.
- 6) Adolf Steen: Johan Raattamaa- absolusjonen- Førstefødtogmet.
Norsk Teolog. tidsskrift 1963. s.175-190.
- 7) Brevboken s.74.
- 8) Ibid. s.65.
- 9) Ibid. s.53.
- 10)Ibid. s.146.
- 11)Ibid. s. 65.
- 12) Se Brännstøms utredning om dette s.194ff.
- 13) Ibid.

NOTER.

- 14) Dette kan vi lese i forskjellige brev av Raattamaa, både slike som er nevnt her og andre.
- 15) Brevboken s.74 og s.65.
- 16) Brännström s.195.
- 17) Ibid.
- 18) Ibid.
- 19) Brevboken s.64-65. og s.83.
- 20) Ibid s.64 ff.
- 21) Ibid.
- 22) Ibid.
- 23) Tid drøftingen av dette problemet henvises til Brännström, s.198f.
- 24) Brännström s.241.
- 25) Ibid s.242.
- 26) Per Foreman:Læstadianismen.
- 27) Brevboken s.146.
- 28) Brevboken s.150.
- 29) Ibid. s.243f.
- 30) Se Brännström s.232.
- 31) Ibid s.235.
- 32) D. Sivertsen. Læstadianismen i Norge. s.425ff.
- 33) Brevboken s.73.
- 34) Ibid s.74
- 35) Ibid.
- 36) D. Sivertsen: læstadianismen i Norge,s.431. Dessuten Brevboken s.343.
- 37) D. Sivertsen: Ibid, s.424.
- 38) Erik Johnsen: Kapitlet " en redegjørelse om den kristelige lære" i "Taler av lægpredikant Erik Johnsen",Lyngen medflere. Tromsø 1963.

NOTER.

- 39) Brevboken s.203.
- 40) Ibid s.243.
- 41) Brännström. s.202.
- 42) Brevboken s.203. Brev datert i mars 1900 hvor den nye fødsel sammenlignes med en kvinnes fødsel.
- 43) Brevboken s.150.
- 44) Ibid s.154.
- 45) Ibid s.356. og s.357.
- 46) Ibid s.434-445.
- 47) Skrevet av Jens Pedersen 1966.
- 48) Når det i denne sammenhengen tales generelt om kristendommen, så menes det den læstadianske kristendomsform.
- 49) Dette sies ikke direkte i minneskriftet, men ut fra redgjørelsen i sendebrev som er datert så sendt som 1961(brevb.-s.411. og Ibid s.398, 394-395, og ikke minst Læstadius selv), kan vi trekke denne konklusjonen.
- 50) Dette synet finnes i Læstadianske postiller, men her bygger vi på D.Sivertsen:"Læstadianismen i Norge" s.426ff.
- 51) Ibid.
- 52) Ibid.
- 53) Ibid.
- 54) D.Sivertsen, s.428.
- 55) Jürgen Büchsel: Gottfried Arnold, sein Verständnis von Kirche und Widergeburt.kap.III. Die Ketzehistorie s .82-83.
- 56) "In allen Formen des Gemeinschaftslebens ging es noch ganz einfältig und nach dem Willen und Regierung des H.Geistes zu ohne Zwang und Kränkung der wahren christlichen freyheit, ohne gesetzliche cermonien, ohne Opere Operato oder Verstellung" (s.82-83.) Die Gemeinde gestaltete sich aus der inneren gemeinschaft der Glaubenen, durch der Geist.(s.82-83)

NOTER.

- 57) Ibid. s.85.
- 58) Ibid. s.87. "Als unter Konstantin die Kirche die Machtmittel des Staates in die Hand bekam, war diese Entwicklung zum Ziel gekommen"
- 59) Ibid.s87.
- 60) Ibid. s.91."Die Reformation bedeutete auch für Predigt und Gottesdienst einen Neuanfang, aber bald fing man an"aus der Predigen ein Opus Operatum zu machen".
- 61) Ibid.s. 91
- 62) Ibid.s. 92
- 63) Ibid
- 64) Ibid. s.96. Det er viktig å være klar over at Arnold gjennomgår ei utvikling, at at disse synspunkter er hentet fra hans radikale periode.
- 65) Ibid s. 77.
- 66) Ibid s. 95.
- 67) Brevboken s.144.
- 68) Leiv Aalen: Forelesning 6/4-76.
- 69) Brevboken s.394.
- 70) Ibid. s.302.
- 71) Olaus Brännström,s.109.
- 72) Leiv Aalen:Ord og Sakrament.s.178.
- 73) "Ordo salutis" Et notat i noen punkter av Kåre Svebak.
(seminar på Menighetsfak.,18.nov.1974)
- 74) Hos Hollazius:Vocatio, illuminatio, conversio, regeneratio, iustificatio, unio mystica, renovatio, conservatio Fidei et sancitatis, glorificatio. Se Svebak, et notat....Idenne forbindelse kan nevnes at Læstadianerpredikanten Erkki-Anti fikk den avgjørende hjelp til tro ved lesning av Hollazius. Se Brännström s.41.

NOTER.

- 75) Leiv Aalen: "Rangt og rett om ordo salutis." Upopulere tros-
sanheter. Forelesn. 75II og 76I
- 76) Ibid. ark 45.
- 77) K. Svebak: "Lars Levi Læstadius, lære om dåp og omvendelse
med særlig henblikk på ordo salutis. (stensil til seminar
på MF-30/9 1974.)
- 78) Sitat av Læstadius på ovennevnte stensil. (note 77.)
- 79) Sitat fra "Dårhushjonet". Gjengitt av D. Sivertsen, s. 344.
"Dårhushjonet" er Læstadius's filosofiske hovedverk.
- 80) D. Sivertsen: Læstadianismen i Norge. s. 345 og 346.
- 81) E. Pontoppidan: Sannhet til gudfryktighet. sp. 678-s. 176 (1972)
- 82) I tilknytning til denne læretradisjon hører brevboken.
- 83) D. Sivertsen: s. 347 og 348.
- 84) Ibid s. 356.
- 85) Ibid. s. 348.
- 86) Erik Johnsen: "En redegjørelse om den kristelige lære"
punkt 2. Tromsø 1963.
- 87) Se også D. Sivertsen s. 48.
- 88) Se note 77.
- 89) Brevboken s. 319.
- 90) Ibid s. 296.
- 91) E. Pontoppidan: Sannhet til gudfryktighet. pgr. 486.
- 92) Brevboken s. 54.
- 93) E. Pontoppidan. Sannhet til gudfryktighet. pgr. 486
- 94) Se note 77 og D. Sivertsen s. 394.
- 95) Brevboken s. 53. Ad. brudemystikk, brevboken s. 28.
- 96) E. Pontoppidan. Prg. 497.
- 97) Brännström s. 109.
- 98) Brevboken s. 48
- 99) Se note 77.
- 100) Leif Grane: "Confessio Augustana" art. 7 om kirken, s. 71.
- 101) Jürgen Büchsel: Gottfried Arnold. Sein Verständnis von
Kirche und Wiedergeburt. kap. III
- 102) Forelesning av Leiv Aalen 6/4-76 om "Ecclesiola in Ecclesia"
- 103) Brännström s. 109.
- 104) Per Boreman: "Læstadianismen s. 38 og A. Steen: Læstad. i
Norge. Fast Grunn 1962, og NTT-1962 .

NOTER.

- 105) Brevboken s.156.
- 106) Ibid s. 55 og s.243.
- 107) Til dette punkt henvises til "Teologins historie" av Hägglund. Når det gjelder mystikk innenfor Læstad. Se ovennevnte bok av P. Boreman s.182.
- 108) Olaus Brännström. s.40-41.

III. FØRSTEPØDTBEGREPET SOM GRUNNLAG FOR MENIGHETSSTRUKTUREN.

- 1) Brevboken s.243.
- 2) Under dette perspektiv må en kunne se Kautokeino tragedien i 1852. Vekkelsen hadde nådd til sømer og Finner som bodde i Kautokeino. Så utartet vekkelsen seg til svermeri i den grad at noen lokale ledere begynte å påberope seg ånden framfor det skrevne ordet. Ja, de var til og med Kristus og kunne dømme hvem som helst til helvete. Lappemisjonæren Stockfleth ble møtt med forbannelse. Det hele endte med den såkalte nordbrannen 7.nov.1852 hvor fanatismen hadde fått slik overhånd at "satens tjenerne" som bl.a lensmann og handelsmann med sin brenvinshandel ble drept. De brente opp huset hans og pisket dessuten presten(og hans hustru.) Denne episoden vakte en kollossal oppsikt over hele Nordkalotten.
- 3) A. Steen: Læstadianismen i Norge, de forskjellige retninger, s.246.
- 4) Brevboken s. 144.
- 5) Per Boreman s.166 og Brännström s.185.
- 6) Brännström s.285.
- 7) Per Boreman s.168-169 og Brevboken s.156.
- 8) Ibid.
- 9) Brevboken s.155 og 180. Vi har nøyet oss med å skissere hovedlinjene i denne utviklingen, da det ligger utenfor oppgavens ramme å gå i detaljer.
- 10) Brevboken s.152 og s.229-231.
- 11) Brevboken s.180.
- 12) Ibid s.58 og 156.
- 13) Ibid s.229.
- 14) Brännström s. 110.
- 15) Brevboken s.175.
- 16) Ibid. s.57.
- 17) Ibid. s.109, 114-116.
- 18) Ibid. s.87 og 230.

NOTER.

- 19) D. Sivertsen: Læstadianismen i Norge. s.352-356. og s.445.
- 20) Brevboken s.195.
- 21) Brevboken s. 181.
- 22) Ibid s.43.
- 23) A. Steen: Læstad. i Norge. De forskjellige retn. s.245.
Fast Grunn 1962.
- 24) Brevboken s.156.
- 25) Ibid.
- 26) Brännström s.181ff.
- 27) Det var særlig de såkalte misjonsskolene. Disse hadde stor betydning. Brännström s.182.
- 28) Per Boreman: Læstadianismen s.27, -Brännström s.336-337.
- 29) Brännström s.182
- 30) Ibid s.183.
- 31) D.Sivertsen s.432.
- 32) A.Eroback på et stevne i Skibotn i 1950. Denne tilhører Lyngenfraksjonen, men uttalelsen kan sies å være representativ også for de førstefødte. Se A.Steen: Læstadianismen i Norge s.246.
- 33) Gottfried Arnold s.181: "Seine Frage lautet nun nicht mehr: Wie bekomme ich als Wiedergeborener eine vollkommene Kirche, sondern Wie führe ich möglichst viele Menchen, die an der äussere ordnungen der Kirche hängen, Zum inwendigen christentum."
- 34) Brevboken s.304.
- 35) Ibid s.305.
- 36) I skriftet "von Konzilien und Kirchen" 1539.
- 37) Brevboken s.53.
- 38) Se D.Sivertsen s.441 og 443. Dessuten Brevboken s.53 og NB! s.67.
- 39) Brevboken s.53.
- 40) D. Sivertsen, s.409ff og Brevboken s.88. NB! Dåpssynet innenfor førstefødtfraksjonen skiller seg klart fra det vi finner hos predikanten Erik Johnsen i Lyngenfraksjonen. Sistnevnte fraksjon lærer ubetinget at det er frelse i dåpen. Se E.Johnsen: "En redegjørelse om den kristelige lære." Tromsø 1963.

NOTER.

- 41) Brännstøm, s.115f.
- 42) Brevboken s.43 og Brännstrøm s.152ff.
- 43) Brevboken s. 43.
- 44) Brevboken s.67, 86, 156 og s.194.
- 45) D. Sivertsen, s.393.
- 46) Når vi her bruker termen "læstadiansk kristendom" generelt, så er det fordi det på dette punkt er ens oppfatning mellom alle fraksjoner.
- 47) Hägglund:"Teologins historia" s.305.
- 48) D.Sivertsen s.2 og Per Boreman,s.149.

-----oooooooooooo-----